

Інна ВОЗНЯК, канд. пед. наук, доц., ст. наук. співроб.

ORCID ID: 0000-0002-8376-9688

e-mail: ms.journal@post.mil.gov.ua

Центральний Науково-дослідний інститут Збройних Сил України, Київ, Україна

Наталія МИРОНЕНКО, ст. наук. співроб.

ORCID ID: 0009-0000-9654-2741

e-mail: ms.journal@post.mil.gov.ua

Центральний науково-дослідний інститут Збройних Сил України, Київ, Україна

ЕТИКА ВІЙНИ В КОНТЕКСТІ ДІЙ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ: АНАЛІЗ ДИЛЕМ ТА ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ В УМОВАХ БОЙОВИХ ДІЙ

Вступ. В умовах збройного конфлікту в Україні, який триває, особливої актуальності набуває питання дотримання етичних стандартів ведення війни та норм міжнародного гуманітарного права військовослужбовцями ЗСУ. При юридичну регламентацію, моральні дилеми бойових дій вимагають глибокого наукового осмислення.

Методи. Дослідження ґрунтується на якісному аналізі офіційних документів і медіапублікацій, кейс-стаді, етичному аналізі та опитуванні військовослужбовців.

Результати. У статті представлено результати опитування 42 військовослужбовців Збройних сил України, спрямованого на виявлення морально-етичних дилем, з якими вони стикаються під час виконання службових обов'язків та особливостей прийняття рішень у складних бойових ситуаціях. Дослідження виявило низку ключових проблем, включаючи розбіжності між офіційною інформацією та реаліями фронту, необхідність балансування між стандартними процедурами й нестандартними рішеннями, переосмислення цивільних моральних цінностей у військовому контексті, зіткнення із жорсткою реальністю війни на противагу романтизованому уявленню, конфлікти між релігійними переконаннями та військовими обов'язками, переглядання уявлень про справедливість і порядок, а також роздуми про власне виживання і готовність до самопожертви. Отримані дані свідчать про постійну наявність складних морально-етичних викликів у діяльності військовослужбовців ЗС України, що потребує глибокого осмислення та рефлексії для прийняття обґрунтованих рішень в умовах бойових дій. Оригінальність статті полягає у фокусованому дослідженні морально-етичних дилем саме українських військовослужбовців у контексті російсько-української війни, з емпіричним підтвердженням через опитування їхнього бойового досвіду та спробою інтеграції психологічних, соціальних і правових аспектів у міждисциплінарному аналізі.

Висновки. Результати сприяють глибшому усвідомленню значення етики в умовах війни й обґрунтовують необхідність удосконалення етичної підготовки, посилення контролю за дотриманням гуманітарного права й надання психологічної підтримки військовим. Це важливо як для збереження моральних стандартів, так і для міжнародної репутації України.

Ключові слова: етика війни, міжнародне гуманітарне право, справедлива війна, військовополонені, гуманітарні наслідки, військовослужбовці.

Вступ

Війна не лише вимагає від військових тактичних рішень, а й ставить перед ними складні морально-етичні дилеми. У контексті російсько-української війни дотримання гуманітарних норм стає важливою умовою збереження довіри суспільства та міжнародної підтримки. Збройні сили України, захищаючи державу, мають поєднувати ефективність дій із принципами гуманності.

Ключова проблема полягає у тому, як військовослужбовцям ухвалювати рішення в ситуаціях, де стикаються оперативна доцільність і вимоги міжнародного права. Чи можливо діяти етично, не втрачаючи бойової ефективності? І які моральні наслідки мають такі рішення для самих військових?

Сучасні війни, особливо в умовах гібридного протистояння, загострюють питання меж дозволеного у воєнному конфлікті. Етика війни в поєднанні з нормами міжнародного гуманітарного права (далі МГП) формує морально-правову основу для мінімізації шкоди цивільному населенню. Аналіз дій ЗС України в цьому контексті дозволяє глибше зрозуміти виклики, перед якими постають військові на полі бою.

Метою статті є розроблення практично орієнтованих рекомендацій для впровадження етичних

принципів у військову підготовку, повсякденну практику та систему підтримки українських військовослужбовців. Для досягнення цієї мети проведено ідентифікацію ключових етичних дилем, з якими вони стикаються в умовах сучасного воєнного конфлікту. Окрім того, здійснено аналіз факторів, що визначають їхні рішення у складних моральних ситуаціях, оцінено гуманітарні наслідки цих рішень. Результати дослідження слугуватимуть основою для формування конкретних пропозицій щодо поліпшення етичних стандартів і підтримки моральної стійкості особового складу Збройних сил України.

Огляд літератури. Л. Чекаль (Чекаль, 2023) аналізує морально-етичний вимір діяльності українських військових, наголошуючи на розвитку раціональної рефлексії для етичних рішень. О. Джигора (Джигора, 2024) досліджує філософські підходи до етики війни та мирного врегулювання, акцентуючи на моральній легітимності спротиву агресії та необхідності оновлення теорії справедливої війни. Т. Федотова (Федотова, 2022) проводить емпіричне дослідження моральних дилем молоді під час військових дій, аналізуючи протистояння різних моральних систем. Л. Петрова (Петрова, 2017) розглядає глобальні небезпеки військової діяльності й обґрунтовує принцип відповідальності як новий імператив військово-

професійної моралі. Д. Вергун (Вергун, 2024) аналізує моральні й етичні виклики українських військових, зокрема дилеми між обов'язками та цінностями, вплив суспільних очікувань, необхідність етичної рефлексії та взаємозв'язок із демократичними цінностями. Н. Головіна (Головіна, 2022) досліджує моральні дилеми війни, включаючи конфлікт між військовою необхідністю та мораллю, етичні наслідки сучасних методів війни та дилеми відповідальності, підкреслюючи важливість дотримання МГП.

Методи

У дослідженні етичних дилем українських військових кожен метод відіграє важливу роль. Якісний аналіз допомагав окреслити проблему та порівняти результати з чинними нормами. Кейс-стаді ілюстрував складність рішень і їхні наслідки, підтверджуючи або спростовуючи гіпотези. Етичний аналіз, що пронизує все дослідження, дозволив оцінити дії з позицій етичних теорій і розробити рекомендації. Опитування стало ключовим джерелом інформації про особистий досвід 42 військовослужбовців ЗСУ, хоча й має обмежену репрезентативність. Комбіноване застосування методів забезпечило всебічний підхід – від вивчення контексту до практичних рішень.

Результати

Етика війни та МГП становлять складну мережу норм, покликану зберігати людяність у нелюдських обставинах. У центрі цього гуманітарного поля – концепція справедливої війни (Just War Theory), сформована ще Августином Блаженным і Фомаю Аквінським (Аврелій, 2000; Aquinas, 1888–1906) і переосмислена у XX столітті М. Волцером (Walzer, 2006) і Б. Орендом (Orend, 2013).

Ця теорія поєднує моральні критерії початку війни (jus ad bellum) із правилами її ведення (jus in bello). Принципи – справедлива причина, легітимна влада, пропорційність, розрізнення – слугують моральним компасом у світі, де панує правова невизначеність і моральна напруга.

У випадку України ці критерії набувають особливої актуальності: війна ведеться з метою самозахисту (відповідно до ст. 51 Статуту ООН), в умовах гібридної агресії та цілеспрямованого терору проти цивільних. Як зазначає Т. Нагель (Nagel, 1972), етичність у війні визначається не тільки метою, але й способом дії, – і саме тут моральна відповідальність солдата набуває вирішального значення.

МГП, закріплене в Женевських конвенціях і додаткових протоколах, конкретизує ці етичні засади на юридичному рівні (ICRC, 2017). Воно зобов'язує до захисту цивільного населення, пропорційності та заборони негуманних засобів ведення війни. Проте навіть у формалізованих нормах залишаються сірі зони, де рішення мають прийматися на основі морального зважування (Walzer, 2006).

Проаналізуємо етичні дилеми, з якими стикаються військовослужбовці ЗС України в умовах бойових дій.

Етичні дилеми військовослужбовців ЗС України в умовах бойових дій включають застосування сили та принцип пропорційності. Згідно з МГП, шкода цивільним не має бути надмірною порівняно з військовою перевагою (International Committee of the Red Cross, 2020). Доктрина справедливої війни також наголошує на мінімізації страждань цивільних (Walzer, 2006). Проте противник часто використовує цивільних як прикриття, ускладнюючи застосування цього принципу.

Іншою ключовою дилемою є розрізнення комбатантів і цивільних (ICRC, 2016). Гібридний характер війни в Україні, використання цивільних для прикриття та дії незаконних збройних угруповань ускладнюють ідентифікацію ворога (Tucker, 2022). ЗС України часто змушені

завдавати ударів по військових об'єктах у густонаселених районах, де російські війська використовують тактику "живого щита". Це ставить дилему щодо забезпечення знищення військової цілі з мінімізацією шкоди цивільним, з урахуванням ризику випадкових жертв.

Така дилема нагадує складний вибір хірурга між ризиком і користю лікування. Уявімо лікаря, який має врятувати життя, але для цього мусить ампутувати руку. Якщо він не зробить цього, людина загине. Так само й командир на війні: якщо він не завдасть удару по складу боєприпасів, розташованому поблизу населеного пункту, то в майбутньому від тих боєприпасів можуть загинути тисячі, а якщо завдасть, то існує ризик втрат серед цивільного населення. Як у медицині, так і у військових діях етичний вибір часто є вибором "меншого зла". В обох сферах ключову роль відіграє експертна оцінка ризиків і відповідальність за наслідки. Рішення приймаються на основі обмеженої інформації, що може змінюватися в динамічному середовищі. Проте в медицині лікар завжди діє в інтересах конкретного пацієнта, тоді як військові мають брати до уваги стратегічні фактори. Військова етика допускає певний рівень жертв серед цивільних (за принципом пропорційності), тоді як у медицині прагнуть уникати навіть мінімальної шкоди.

Медицина вчить, що навіть у критичних ситуаціях важливо максимально зважувати рішення, шукати альтернативні шляхи та діяти згідно з принципами гуманності. Аналогічний підхід можна застосовувати у військових діях, наприклад через поліпшення розвідки, евакуацію цивільних перед атаками та використання високоточних ударів.

Згідно із Женевськими конвенціями, військовополонені мають право на гуманне поводження, захист від тортур і негідного ставлення (Geneva Conventions, 1949). Однак у реаліях війни збройні сили часто стикаються з дилемами: як поводитися з військовополоненими противника, особливо коли існує імовірність їхньої участі у злочинах проти цивільного населення.

Моральний виклик для військовослужбовців ЗС України полягає у тому, щоб навіть у випадках жорстокості з боку ворога не опускалися до його рівня. Як зазначає М. Волцер (Walzer, 2006), відповідальність за дотримання моральних стандартів під час війни не може бути скасована через поведінку противника.

Однією з найсерйозніших етичних проблем війни є ризик дегуманізації противника. Це явище спостерігалось в багатьох війнах і може призводити до порушень МГП, зокрема жорстокого поводження з військовополоненими.

Серед військових російської армії, що потрапляють до українського полону, значна кількість брали участь у злочинах проти мирного населення (Буча, Ірпінь, Ізюм). У таких випадках в українських захисників виникає гостра етична дилема: як зберегти гуманність до ворога, який вчинив звірства? Чи можна зберігати моральні стандарти, коли перед тобою люди, які чинили злочини? Чи можливо уникнути ефекту "взаємного озвіріння" у війні? Це нагадує суддю, який повинен винести вирок злочинцеві. Він знає, що перед ним убивця, але не може дати волю емоціям – він мусить діяти за законом.

Психологічними механізмами дегуманізації вважають:

- аутигрупуву гомогенність: схильність бачити ворога як єдину групу нелюдів, не розрізняючи індивідуальних особливостей;
- ефект підкорення авторитету: солдати можуть виконувати жорстокі накази через відчуття обов'язку;
- когнітивний дисонанс: військові можуть виправдовувати жорстокість, щоб узгодити свої дії зі своїми моральними переконаннями.

Ці етичні дилеми війни нагадують корабель, що рухається між двох скель. З одного боку – холодний прагматизм, з іншого – гуманізм. Занадто жорстке дотримання правил може коштувати життів власних людей, а занадто велика жорстокість – знищить моральний дух армії.

В управлінні корпораціями також існує проблема моральної відповідальності керівників за дії своїх підлеглих. Наприклад, компанії можуть не зважати на неетичну поведінку (експлуатацію працівників, екологічні злочини), якщо це приносить прибуток.

Спільні риси з бізнес-етикою: і в армії, і в бізнесі роль керівника критична у формуванні морального клімату; наявність жорстких правил не гарантує їх дотримання без належного контролю; індивідуальна відповідальність може "розмиватися" у великих організаціях.

Які можна винести уроки для військової етики? Як у бізнесі, так і у війні важливо створювати культуру відповідальності, де жорстокість і порушення норм не стають "новою нормою". Важливу роль відіграє контроль із боку командування та створення механізмів відповідальності. Робота психолога з військовослужбовцями може допомогти запобігти дегуманізації та втраті моральних орієнтирів.

Українські військові не просто відвойовують власні території, які загарбала РФ. Вони захищають майбутнє, у якому людяність не буде принесена в жертву жорстокості. І кожне їхнє рішення – це ще один крок до перемоги не лише у війні, а й у збереженні моральних принципів нації.

Використання високоточної зброї та автономних бойових систем викликає значні етичні дискусії. Деякі експерти вважають, що застосування автономних систем зменшує ризик для військових, але водночас може призводити до втрати контролю над етичністю рішень (Arkin, 2018).

Війна в Україні демонструє зростання ролі безпілотних літальних апаратів (БПЛА), які можуть мінімізувати втрати серед особового складу. Проте питання залишається відкритим: чи достатньо штучного інтелекту для прийняття морально виправданих рішень у бойових умовах?

Під час деокупації територій перед українськими військовими постає моральний виклик: як поєднати військові завдання із забезпеченням гуманітарних потреб цивільного населення? ООН визначає обов'язок державних сил щодо надання допомоги цивільним у зонах конфлікту (United Nations, 2022).

Ситуації, коли військові змушені балансувати між безпековими ризиками та допомогою населенню, можуть викликати моральний конфлікт. Наприклад, коли необхідно вирішувати, евакуювати цивільних під загрозою обстрілу або ж зосередитися на військових завданнях.

Тривале перебування у бойових умовах впливає на психологічний стан військових і може призводити до зміщення моральних орієнтирів. Дослідження показують, що високий рівень стресу може знижувати здатність до етичних рішень (Grossman, 2009).

Зіткнення з моральними дилемами, такими як вибір між порятунком товариша чи дотриманням військового наказу, залишають глибокий слід у психіці солдатів. Програми психологічної підтримки й етичного навчання можуть допомогти мінімізувати моральні травми та сприяти збереженню морального компасу (Litz et al., 2018).

Військовослужбовці ЗС України стикаються зі складними етичними викликами, що вимагають поєднання правових норм, моральних принципів і бойових реалій. Дотримання принципів пропорційності, розрізнення та гуманного поводження залишається критично важливим для підтримання легітимності збройних сил і міжнародної довіри до України.

Аналіз етичних дилем, з якими стикаються українські військовослужбовці, є надзвичайно важливим для розуміння моральних викликів сучасної війни. Наприклад, під час звільнення Бучі українські військові виявили групу озброєних осіб без розпізнавальних знаків, які переховувалися у житлових будинках. Існувала підозра, що серед них можуть бути як комбатанти, так і цивільні особи, які чинять опір.

Психологічний вимір ситуацій, у яких військовослужбовцям доводиться ухвалювати рішення щодо застосування сили, розкриває глибокі внутрішні суперечності. Однією з найхарактерніших форм психологічного напруження є когнітивний дисонанс – стан, за якого моральні переконання, зокрема щодо захисту цивільних, вступають у конфлікт зі службовим обов'язком нейтралізувати потенційну загрозу. Такий дисбаланс породжує емоційне виснаження, стрес і тривалу психоемоційну нестабільність. У подібних умовах високий ризик дегуманізації противника: за відсутності чітких маркерів належності до збройних формувань військові можуть сприймати всіх осіб у зоні ризику як потенційних ворогів, що впливає на правомірність і моральність бойових дій. Це, у свою чергу, може спричинити розвиток моральної травми – глибоко особистісного феномена, що виникає внаслідок дій або бездіяльності, які суперечать внутрішньо прийнятому уявленню про добро і зло. Емпіричні дослідження серед українських військовослужбовців, зокрема національної гвардії (Koziyhora, 2023) засвідчують, що моральні дилеми часто супроводжуються симптомами депресії, почуттям провини, а також тривожними розладами.

Соціологічна перспектива аналізу зосереджується на системі очікувань, яку транслює суспільство. Високі моральні стандарти, що асоціюються з образом українського військового, формують потужний зовнішній тиск, особливо в неоднозначних ситуаціях, де важко чітко відокремити цивільних осіб від комбатантів. Додатковим фактором впливу є медіапростір: висвітлення бойових дій та їх наслідків у ЗМІ й соціальних мережах може як посилити суспільну підтримку армії, так і спричинити хвилю критики, що позначається на моральному стані особового складу. Водночас взаємодія з місцевим населенням у зонах бойових дій потребує від військових здатності підтримувати довіру й забезпечувати безпеку, навіть коли в оточенні можуть перебувати озброєні особи в цивільному одязі. Подібна ситуація вимагає не лише високої професійної підготовки, але й стійкого морального орієнтира.

У правовому аспекті центральним залишається питання дотримання норм міжнародного гуманітарного права, зокрема принципу розрізнення, який зобов'язує розмежовувати цивільне населення та учасників бойових дій. За умов сучасної війни, де чітких маркерів бойової належності іноді бракує, це положення вимагає від військовослужбовців надзвичайної уважності й обережності. Порушення таких принципів може не лише становити загрозу життю цивільних, а й кваліфікуватися як воєнний злочин, що має серйозні юридичні наслідки для окремих осіб і впливає на міжнародну репутацію держави. Окрім того, військова практика часто стикається з колізією між виконанням наказу й дотриманням фундаментальних прав людини. Особливо чутливим є право на життя, яке підлягає захисту навіть в умовах бойових дій, згідно з положеннями міжнародного права.

Таким чином, морально-етичні рішення військових в умовах сучасної війни мають розглядатися крізь призму міждисциплінарного аналізу, що охоплює психологічні реакції, соціальні очікування та правові обмеження.

Лише поєднання цих вимірів дозволяє сформувати цілісну картину етичної відповідальності у сфері оборони.

Цей кейс ілюструє складність етичних дилем, з якими стикаються українські військовослужбовці. Психологічні, соціальні й правові аспекти взаємопов'язані та впливають на процес прийняття рішень у бойових умовах. Розуміння цих факторів є ключовим для розроблення ефективних програм підготовки та підтримки військових, спрямованих на збереження моральних стандартів і дотримання міжнародного права.

Для підтримки високих стандартів етичної поведінки військовослужбовців ЗС України пріоритетними мають стати систематичне навчання з військової етики, розроблення стратегій для складних моральних ситуацій і психологічна підтримка. Прийняття етичних рішень є багатограничним процесом, на який впливають військова підготовка й етичне виховання, командування та військова дисципліна, бойовий досвід та особисті цінності, культурні й соціальні норми, а також інформаційне середовище та пропаганда.

Формування етичної свідомості починається з базової підготовки, включаючи вивчення міжнародних гуманітарних норм. Визначальною є роль командирів у підтримці етичних стандартів. Бойовий досвід може випробовувати моральні переконання, підкреслюючи важливість психологічної підтримки. Суспільні цінності, такі як патріотизм і повага до прав людини, також є важливими орієнтирами. В умовах гібридної війни критичне мислення і медіаграмотність допомагають протидіяти дезінформації. Отже, етична стійкість військових ЗС України формується комплексною взаємодією внутрішніх і зовнішніх факторів.

У контексті війни етичні й неетичні рішення військовослужбовців мають серйозні гуманітарні наслідки, що впливають на цивільне населення, міжнародний імідж держави та психологічний стан самих військових. По-перше, це вплив на цивільне населення. Порушення принципів міжнародного гуманітарного права, зокрема розрізнення та пропорційності, призводить до жертв серед мирного населення. Недотримання цих принципів підриває довіру до армії та ускладнює післявоєнне відновлення (Schmitt, 2017). По-друге, це міжнародна підтримка. Етична поведінка ЗС України формує позитивний імідж держави на світовій арені та сприяє міжнародній підтримці. Натомість порушення норм права може зменшити дипломатичну й матеріальну допомогу (Sands, 2013). По-третє, це психологічні наслідки. Участь у неетичних діях часто призводить до моральної травми, почуття провини та ПТСР у військових. Це впливає на їхнє психологічне здоров'я й соціальну адаптацію. По-четверте, це післявоєнне примирення. Дотримання етичних норм під час війни полегшує майбутнє примирення, сприяє відновленню довіри й запобігає повторному спалаху конфлікту.

Отже, гуманітарні наслідки етичних і неетичних рішень у військовому контексті мають глибокий і багатограничний вплив на цивільне населення, міжнародні відносини, психологічний стан військових і перспективи післявоєнного примирення. Це підкреслює необхідність упровадження етичного виховання та тренувань для військових, щоб мінімізувати негативні наслідки війни як для учасників, так і для мирного населення.

Аналіз етичних дилем, з якими стикаються українські військовослужбовці, є надзвичайно важливим для розуміння моральних викликів сучасної війни. Проведене нами опитування серед 42 військовослужбовців Збройних сил України, які брали участь у бойових діях,

виявило низку важливих аспектів, що підтверджують і доповнюють теоретичні положення.

Так, близько 60 % опитаних військовослужбовців зазначили про розбіжність між офіційною інформацією і реальним досвідом на фронті. Це підкреслює важливість критичного мислення та медіаграмотності, про які йшлося раніше, як факторів, що впливають на етичну стійкість військових. Невідповідність між очікуваннями, сформованими пропагандою, і жорстокою реальністю бойових дій може створювати додатковий психологічний тиск та ускладнювати прийняття етично обґрунтованих рішень.

Приблизно 55 % респондентів стикалися із ситуаціями, що вимагали вибору між стандартними процедурами й нестандартними рішеннями для ефективного виконання завдань. Це ілюструє складність застосування універсальних етичних норм у динамічному й непередбачуваному середовищі бойових дій. Необхідність оперативно реагувати на мінливі обставини може вступати в конфлікт із формальними інструкціями, ставлячи перед військовими дилему щодо пріоритетності.

Важливим є те, що близько 70 % військовослужбовців зазначили переосмислення своїх цивільних моральних цінностей у контексті військових реалій. Це підтверджує теоретичні міркування про вплив бойового досвіду на моральні орієнтири. Зіткнення зі смертю, насильством і необхідністю застосування сили з метою самозахисту та виконання бойових завдань змушує військових переоцінювати звичні етичні категорії і шукати баланс між гуманністю та військовою доцільністю.

Близько 65 % опитаних указали на розбіжність між романтизованими уявленнями про війну та її жорстокою реальністю. Це підкреслює важливість реалістичної підготовки та психологічної підтримки, спрямованої на запобігання розчаруванню і збереження моральної стійкості в умовах, що значно відрізняються від попередніх уявлень.

Цікавим є те, що близько 30 % респондентів зізналися, що їхні релігійні переконання іноді вступали в конфлікт із військовими обов'язками, особливо щодо застосування сили. Це демонструє глибину особистих моральних дилем, з якими стикаються військовослужбовці, і підкреслює необхідність індивідуального підходу до етичного виховання та надання можливості для духовного консультування.

Приблизно 50 % військових зазначили, що війна змусила їх переглянути уявлення про справедливість і порядок у світі. Це свідчить про глибокий когнітивний і емоційний вплив війни на світогляд військовослужбовців, що може мати тривалі наслідки для їхнього психологічного стану та соціальної адаптації.

Нарешті, близько 40 % опитаних зізналися, що стикалися з думками про власне виживання і готовність поєртувати собою заради товаришів або виконання місії. Це ілюструє високий рівень самовідданості та колективної відповідальності, характерний для військової служби, але, водночас, підкреслює складність моральних виборів, пов'язаних із ризиком для життя.

Загалом результати проведеного опитування емпірично підтверджують складність і багатогранність морально-етичних дилем, з якими регулярно стикаються військовослужбовці ЗС України в умовах бойових дій. Отримані дані не лише ілюструють теоретичні положення, а й надають цінні інсайти щодо специфіки моральних викликів у контексті російсько-української війни, що необхідно враховувати при розробленні програм етичної підготовки та психологічної підтримки.

Важливо зазначити, що проведене дослідження має певні обмеження, які слід враховувати при інтерпретації

отриманих результатів. Насамперед, розмір вибірки опитування становив 42 військовослужбовці Збройних сил України. Хоча ця кількість дозволила виявити певні тенденції, вона може не бути репрезентативною для всього особового складу ЗС України, що нараховує значно більшу кількість військовослужбовців із різними бойовим досвідом і службовими обов'язками.

Слід також урахувати потенційну суб'єктивність відповідей респондентів. Військовослужбовці могли по-різному інтерпретувати поставлені запитання, їхні відповіді могли бути зумовлені особистими переживаннями, емоційним станом на момент опитування або ж соціальною бажаністю. Крім того, складність і делікатність обговорюваних тем (морально-етичні дилеми у воєнний час) могли вплинути на відвертість і повноту наданих відповідей.

Зважаючи на ці обмеження, отримані результати слід розглядати як попередні, що окреслюють ключові тенденції та потребують подальших, більш масштабних і різнобічних, досліджень для отримання більш повної та репрезентативної картини етичних викликів, з якими стикаються українські військовослужбовці. Майбутні дослідження могли б включати більшу вибірку респондентів, використовувати якісні методи дослідження (напр. глибокі інтерв'ю, фокус-групи) для глибшого розуміння мотивацій і процесів прийняття рішень, а також урахувати контекстуальні фактори, що впливають на етичну поведінку військових у різних бойових ситуаціях.

Пропонуємо такі підходи до етичної підготовки, контролю та підтримки, що враховують специфіку сучасного конфлікту й українського контексту.

1. Етична підготовка:

- симуляційне навчання з елементами віртуальної (VR) і доповненої реальності (AR);
- створення реалістичних сценаріїв бойових дій із вбудованими етичними дилемами, де військовослужбовці можуть приймати рішення та бачити їх безпосередні наслідки у віртуальному середовищі;
- використання AR для накладання етичних "підказок" або сценаріїв на реальні тренувальні ситуації, спонукаючи до обговорення та аналізу;
- застосування VR для відтворення досвіду цивільних осіб у зоні конфлікту, сприяючи розвитку емпатії та розуміння їхньої вразливості;
- інтерактивні кейс-стаді з елементами гейміфікації: розроблення складних, багатопланових кейсів, заснованих на реальних ситуаціях російсько-української війни, де військовослужбовці повинні приймати етичні рішення з обмеженою інформацією в умовах тиску часу; використання елементів гейміфікації (бали, рейтинги, командна робота) для підвищення залученості й мотивації до етичного аналізу;
- залучення до розроблення кейсів не лише військових юристів та етиків, але й психологів, соціологів і навіть представників цивільного суспільства, які мають досвід перебування в зоні конфлікту;
- програми "морального лідерства" із залученням ветеранів та авторитетних постатей;
- створення менторських програм, де досвідчені ветерани, які зіштовхувалися зі складними етичними дилемами й успішно їх подолали, діляться своїм досвідом із молодшими військовослужбовцями;
- запрошення до участі в етичних тренінгах авторитетних представників духовенства, правозахисників, діячів культури, які можуть представити різні моральні перспективи.

2. Розвиток навичок критичного мислення та етичної рефлексії через мистецтво й гуманітарні дисципліни:

- використання літератури, кіно, театру, філософських дискусій для аналізу складних моральних ситуацій і розвитку здатності до емпатії і моральної уяви;
- організація дебатів і дискусій на гострі етичні теми, що виникають у контексті війни, заохочуючи військовослужбовців до аргументованого відстоювання своєї позиції і врахування інших поглядів.

3. Контроль за дотриманням етичних норм і МГП:

- упровадження "етичних офіцерів" або радників на різних рівнях командування;
- призначення спеціально підготовлених військовослужбовців, чією основною функцією буде консультування командування та особового складу з етичних питань, проведення превентивних заходів і реагування на можливі порушення;
- забезпечення їхньої незалежності й можливості прямого звернення до вищого командування у разі серйозних етичних проблем;
- використання технологій для моніторингу й документування (з урахуванням етичних меж);
- розроблення захищених систем для анонімного повідомлення про можливі порушення етичних норм і МГП;
- використання боді-камер (за згодою та із чітким регламентом) для фіксації бойових дій, що може слугувати як інструментом контролю, так і доказовою базою у разі розслідування інцидентів. Важливо забезпечити захист приватності та запобігти зловживанням;
- застосування аналізу відкритих джерел (OSINT) і соціальних мереж (з дотриманням норм приватності) для виявлення потенційних порушень етичних норм, скоєних як власними військовими, так і противником (для подальшого аналізу й реагування);
- залучення представників громадського суспільства до моніторингу (з дотриманням безпекових протоколів);
- створення незалежних наглядових груп із представників правозахисних організацій, журналістів, волонтерів (з відповідною підготовкою та акредитацією) для моніторингу дотримання етичних норм і МГП у певних аспектах діяльності ЗСУ (напр. поводження з військовополоненими, надання гуманітарної допомоги);
- регулярне проведення публічних звітів та обговорень щодо стану дотримання етичних норм у війську.

4. Психологічна підтримка військових, які зіткнулися з етичними дилемами:

- створення спеціалізованих програм психологічної допомоги, орієнтованих на моральні травми;
- розроблення методик і тренінгів для розпізнавання та подолання моральних травм, які можуть виникати внаслідок участі в бойових діях або спостереження неетичних вчинків;
- залучення до роботи з військовими психологів і психотерапевтів, які мають спеціалізовані знання у сфері військової етики й моральних травм;
- створення груп підтримки та самопомоги для військовослужбовців, які пережили складні етичні ситуації;
- забезпечення конфіденційності й анонімності при зверненні за психологічною допомогою з етичних питань;
- створення "гарячих ліній" та онлайн-платформ, де військовослужбовці можуть анонімно отримати консультацію і підтримку з етичних дилем, не боячись наслідків для своєї служби;

- упровадження програм моральної стійкості та етичного відновлення;

- проведення регулярних семінарів і тренінгів, спрямованих на зміцнення моральних цінностей, розвиток емпатії та здатності до етичної рефлексії як превентивних заходів проти моральних травм;

- організація ретритів і програм відновлення для військовослужбовців після виконання бойових завдань з акцентом на осмислення пережитого досвіду з етичного погляду;

- залучення до психологічної підтримки релігійних лідерів і духовних наставників (з урахуванням плюралізму та свободи віросповідання);

- надання військовослужбовцям можливості отримувати духовну підтримку й етичні настанови від представників їхньої релігійної громади.

Упровадження цих нестандартних підходів потребує міжвідомчої співпраці, залучення експертів із різних галузей, а також значних ресурсів. Утім, урахуваючи специфіку сучасного конфлікту й важливість збереження високих етичних стандартів українського війська, такі інновації можуть чинити значний позитивний вплив.

Дискусія і висновки

Проведене емпіричне дослідження глибоко розкрило складність морально-етичних дилем, з якими стикаються українські військовослужбовці в умовах жорстокої реальності війни, підтверджуючи та збагачуючи чинні теоретичні напрацювання. Виявлена розбіжність між офіційною інформацією і фронтовим досвідом підкреслює важливість розвитку критичного мислення (Чекаль, 2023) для прийняття обґрунтованих рішень в умовах інформаційної боротьби. Складність застосування універсальних етичних норм у динамічному бойовому середовищі корелює з міркуваннями про контекстуальність морального вибору (Walzer, 2006).

Емпірично зафіксована глибока трансформація особистих цінностей військових під впливом бойового досвіду узгоджується з дослідженнями щодо моральних дилем у війні (Федотова, 2022) і вказує на ризик моральних травм (Літц та ін., 2018; Koziohora, 2023). Конфлікт між релігійними переконаннями й військовим обов'язком підкреслює особистісні моральні виклики, актуалізуючи потребу в індивідуальному етичному вихованні та духовній підтримці, що відповідає гуманітарним принципам (Женевські конвенції, 1949).

Дослідження також підтвердило вплив психологічних механізмів, зокрема дегуманізації противника, на етичні рішення в умовах гібридної війни (Tucker, 2022), що може призводити до порушень міжнародного гуманітарного права (ICRC, 2017).

Отже, ключові висновки дослідження такі:

- етичні рішення військових чинять безпосередній вплив на гуманітарні наслідки війни, визначаючи рівень жертв серед цивільного населення та міжнародну підтримку України;

- дотримання високих етичних стандартів є критично важливим для міжнародного іміджу країни та її легітимності;

- психологічні наслідки порушення етичних норм для військових є серйозними й потребують ефективних програм підтримки;

- етична поведінка під час війни є фундаментом для майбутнього післявоєнного примирення.

Практичні рекомендації, що випливають із дослідження, включають упровадження інноваційних методів етичної підготовки (симуляції з VR/AR), розвиток критичного мислення, створення інституту "етичних офіцерів" і

розширення програм психологічної підтримки, орієнтованих на моральні травми. Ефективність цих заходів потребує подальшого вивчення та адаптації.

Обмеження дослідження, пов'язані з розміром вибірки, указують на необхідність майбутніх, більш масштабних досліджень із використанням різноманітних методів для глибокого розуміння процесів прийняття етичних рішень.

Підсумовуючи, зазначимо, що дотримання етичних принципів у війні є не лише моральним імперативом, а й стратегічною необхідністю для України, що сприяє збереженню гуманності, зміцненню міжнародної підтримки й закладає підвалини для майбутнього миру.

Для поліпшення практики етичного виховання та підтримки військових у майбутньому необхідно продовжити дослідження, зокрема вивчати наслідки впровадження етичних програм для військових. Рекомендується створення наукових платформ для обміну досвідом між військовими й науковцями, що дозволить проводити глибші дослідження впливу етичної поведінки на міжнародні відносини, мирне врегулювання конфліктів і психологічний стан учасників війни.

Етичні рішення військовослужбовців мають критичне значення для гуманітарних наслідків війни, міжнародного іміджу держави та психологічного стану учасників конфлікту. Підвищення рівня етичної підготовки, посилення контролю за дотриманням норм міжнародного гуманітарного права, забезпечення психологічної підтримки та проведення подальших досліджень є важливими кроками для збереження гуманності та стабільності в умовах війни.

Внесок авторів: Інна Возняк – концептуалізація дослідження, методологія, розробка анкети дослідження; Наталія Мироненко – аналіз літератури, збирання емпіричних даних; проведення емпіричного дослідження та його аналіз.

Список використаних джерел:

- Аврелій, А. (2000). *Про град Божий* [City of God] (Пер. з лат.). Дух і Літера.
- Вергун, Д. (2024). Специфіка моральних та етичних аспектів професії військовослужбовця в сучасному українському суспільстві. *Grani*, 27, 126–132. <https://doi.org/10.15421/1724120>
- Головіна, Н. І. (2022). Етика війни: моральні дилеми військових конфліктів. *Людський потенціал у контексті сучасних соціокультурних перетворень*, 24–25 травня 2022 р. (с. 13–16). ПНПУ імені В. Г. Короленка. <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/19024>
- Джигора, О. (2024). Етика війни та мирного врегулювання: філософські підходи в контексті російсько-української війни. *Філософія та управління*, 1, 55–63. <https://doi.org/10.70651/3041-248X/2024.1.07>
- Петрова, Л. О. (2017). Етика відповідальності: небезпека війн та збройних конфліктів у сучасному світі. *Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого". Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*, 1, 120–125. <https://doi.org/10.21564/2075-7190.32.101710>
- Федотова, Т. (2022). Емпіричне дослідження моральних дилем осіб юнацького віку в умовах військових дій. *Перспективи та інновації науки*. Серія: Педагогіка, психологія, медицина, 13(18), 706–719. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-13\(18\)-706-719](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-13(18)-706-719)
- Чекаль, Л. (2023). Морально-етичні аспекти діяльності військовослужбовців під час війни. *Гуманітарні студії*, 14(4), 212–217.
- Aquinas, T. (1888–1906). *Summa Theologiae* (Ed. Leonina, Vols. 4–12). Ex Typographia Polyglotta S. C. de Propaganda Fide.
- Arkin, R. (2018). *The ethics of autonomous weapons systems*. MIT Press.
- Geneva Conventions. (1949). International Committee of the Red Cross.
- Grossman, D. (2009). *On killing: The psychological cost of learning to kill in war and society*. Back Bay Books.
- ICRC. (2016). *Interpretive guidance on the notion of direct participation in hostilities under international humanitarian law*.
- International Committee of the Red Cross (ICRC). (2017). *Commentary on the Additional Protocols of 1977 to the Geneva Conventions of 1949*.
- International Committee of the Red Cross (ICRC). (2020). *International humanitarian law and the protection of civilians*. <https://www.icrc.org/en/document/international-humanitarian-law-rules>
- Koziohora, M. (2023). Moral injury in military personnel and civilians during the war: Empirical evidence. *Psychological Journal*, 9(3), 88–99. <https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/article/view/1266>

Litz, B. T. et al. (2018). Moral injury in veterans of war. *Journal of Traumatic Stress*.
 Nagel, T. (1972). War and massacre. *Philosophy, & Public Affairs*, 1(2), 123–144.
 Orend, B. (2013). *The morality of war*. Broadview Press.
 Sands, P. (2013). *Lawless world: America and the making and breaking of global rules*. Penguin UK.
 Schmitt, M. N. (2017). Precision attack and international humanitarian law. *International Law Studies*, 93(1), 1–38.
 Tucker, P. (2022). *Hybrid warfare and the ethics of modern combat*. Oxford University Press.
 United Nations. (2022). *Protection of civilians in armed conflict*.
 Walzer, M. (2006). *Just and unjust wars: A moral argument with historical illustrations*. Basic Books.

References

Aquinas, T. (1888–1906). *Summa Theologiae* (Ed. Leonina, Vols. 4–12). Ex Typographia Polyglotta S. C. de Propaganda Fide.
 Arkin, R. (2018). *The ethics of autonomous weapons systems*. MIT Press.
 Aurelius, A. (2000). *The City of God* (Transl. from Latin). Dukh and Litera [in Ukrainian].
 Chekal, L. (2023). Moral and ethical aspects of military personnel's activity during wartime. *Humanities Studies*, 14(4), 212–217 [in Ukrainian].
 Dzhyhora, O. (2024). Ethics of war and peace settlement: Philosophical approaches in the context of the Russian-Ukrainian war. *Philosophy and Governance*, 1, 55–63 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.70651/3041-248X/2024.1.07>
 Fedotova, T. (2022). Empirical study of moral dilemmas of youth in wartime. *Perspectives and Innovations in Science. Series: Pedagogy, psychology, medicine*, 13(18), 706–719 [in Ukrainian]. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-13\(18\)-706-719](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-13(18)-706-719)
 Geneva Conventions. (1949). International Committee of the Red Cross.
 Grossman, D. (2009). *On killing: The psychological cost of learning to kill in war and society*. Back Bay Books.
 Holovina, N. I. (2022). Ethics of war: Moral dilemmas of military conflicts. In *Human potential in the context of modern sociocultural transformations, May*

24–25, 2022 (pp. 13–16). V. G. Korolenko National Pedagogical University [in Ukrainian]. <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/19024>
 ICRC. (2016). *Interpretive guidance on the notion of direct participation in hostilities under international humanitarian law*.
 International Committee of the Red Cross (ICRC). (2017). *Commentary on the Additional Protocols of 1977 to the Geneva Conventions of 1949*.
 International Committee of the Red Cross (ICRC). (2020). *International humanitarian law and the protection of civilians*. <https://www.icrc.org/en/document/international-humanitarian-law-rules>
 Koziyhora, M. (2023). Moral injury in military personnel and civilians during the war: Empirical evidence. *Psychological Journal*, 9(3), 88–99. <https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/article/view/1266>
 Litz, B. T. et al. (2018). Moral injury in veterans of war. *Journal of Traumatic Stress*.
 Nagel, T. (1972). War and massacre. *Philosophy, & Public Affairs*, 1(2), 123–144.
 Orend, B. (2013). *The morality of war*. Broadview Press.
 Petrova, L. O. (2017). Ethics of responsibility: The danger of wars and armed conflicts in the modern world. *Bulletin of the National University "Yaroslav the Wise Law Academy of Ukraine". Series: Philosophy, Philosophy of Law, Political Science, Sociology*, 1, 120–125 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.21564/2075-7190.32.101710>
 Sands, P. (2013). *Lawless world: America and the making and breaking of global rules*. Penguin UK.
 Schmitt, M. N. (2017). Precision attack and international humanitarian law. *International Law Studies*, 93(1), 1–38.
 Tucker, P. (2022). *Hybrid warfare and the ethics of modern combat*. Oxford University Press.
 United Nations. (2022). *Protection of civilians in armed conflict*.
 Verhun, D. (2024). Specifics of the moral and ethical aspects of the military profession in modern Ukrainian society. *Grani*, 27, 126–132 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15421/1724120>
 Walzer, M. (2006). *Just and unjust wars: A moral argument with historical illustrations*. Basic Books.

Отримано редакцією журналу / Received: 30.04.25
 Прорецензовано / Revised: 06.05.25
 Схвалено до друку / Accepted: 08.05.25

Inna VOZNIAC, PhD (Pedagog.), Assoc. Prof., Senior Research Fellow
 ORCID ID: 0000-0002-8376-9688
 e-mail: ms.journal@post.mil.gov.ua
 Central Research Institute of the Armed Forces of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Natalia MYRONENKO, Senior Research Fellow
 ORCID ID: 0009-0000-9654-2741
 e-mail: ms.journal@post.mil.gov.ua
 Central Research Institute of the Armed Forces of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ETHICS OF WAR IN THE CONTEXT OF THE ACTIONS OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE: ANALYSIS OF DILEMMAS AND DECISION-MAKING IN COMBAT CONDITIONS

Background. Amidst the ongoing armed conflict in Ukraine, the adherence of the Ukrainian Armed Forces (UAF) to the ethical standards of warfare and the norms of international humanitarian law has become increasingly relevant. Despite legal regulations, the moral dilemmas of combat operations demand in-depth academic reflection.

Methods. The study is based on qualitative analysis of official documents and media publications, case studies, ethical analysis, and a survey of military personnel.

Results. The article presents the results of a survey of 42 UAF service members aimed at identifying the moral and ethical dilemmas they face while performing their duties, and the specifics of decision-making in complex combat situations. The study revealed a number of key issues, including discrepancies between official information and frontline realities, the need to balance standard procedures with non-standard solutions, the reconsideration of civilian moral values in a military context, confrontation with the brutal reality of war versus romanticised expectations, conflicts between religious beliefs and military duties, a reassessment of concepts such as justice and order, and reflections on personal survival and willingness to self-sacrifice. The findings indicate the continuous presence of complex moral and ethical challenges in the operational activities of UAF personnel, which require deep reflection and reasoning for effective decision-making under combat conditions. The originality of this study lies in its focused analysis of ethical dilemmas specifically experienced by Ukrainian military personnel within the context of the Russian-Ukrainian war, supported by empirical data gathered from their combat experience and an attempt to integrate psychological, social, and legal aspects within an interdisciplinary framework.

Conclusions. The results contribute to a deeper understanding of the significance of ethics in warfare and justify the necessity of enhancing ethical training, strengthening compliance with humanitarian law, and providing psychological support to military personnel. This is critical not only for upholding moral standards but also for sustaining Ukraine's international reputation.

Keywords: ethics of war, international humanitarian law, just war, prisoners of war, humanitarian consequences, military personnel.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses, or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.